

prof. dr hab. Violetta Przech
Akademia Muzyczna
imienia Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy
Dziedzina *sztuki muzyczne*
Dyscyplina artystyczna *kompozycja i teoria muzyki*

Strzelce Górne, dnia 30 czerwca 2021 roku

RECENZJA

w przewodzie doktorskim mgr Pawła Pasternaka przygotowana na zlecenie Rady Dyscypliny Artystycznej Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie na podstawie ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 roku, poz. 1789) oraz Dz. U. z 2018 roku poz. 261 oraz art. 179 ust.1 i 3 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku (Dz. U. z dnia 30 sierpnia 2018 roku poz. 1669).

Mgr Paweł Pasternak jest autorem rozprawy doktorskiej zatytułowanej ***Kierunki stylistyczne w budownictwie organowym w diecezji tarnowskiej w latach 1945-1992.*** Promotorem pracy był dr hab. Marcin Łukaszewski, prof. UMFC i ad. dr. hab. Michał Markuszewski w funkcji promotora pomocniczego.

Autor przedstawił pionierskie, oparte na badaniach źródłowych (archiwalia i badania terenowe), monograficzne opracowanie, poświęcone instrumentarium organowemu diecezji tarnowskiej – największej w Polsce, jeśli wziąć pod uwagę liczbę parafii, a zarazem reprezentującej rodzinny region Doktoranta (ur. w Tarnowie), co nie pozostało bez wpływu na dokonany wybór.

Rozbudowana do dwóch tomów dysertacja (tom pierwszy – stron 274, tom drugi – 580 stron) stanowi owoc wieloletnich badań, zainicjowanych przez jej Autora już w wieku młodzięcym (podczas nauki w Zespole Szkół Muzycznych w Tarnowie) i z pasją prowadzonych przez kolejne lata. Zainteresowanie tematyką budownictwa organowego niewątpliwie wzmacnia fakt, iż Pan Paweł Pasternak jest profesjonalnie wykształconym organistą – absolwentem studiów I i II st., kierunku *Instrumentalistyka*, specjalność *gra na organach*, na Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina w Warszawie.

Przedsięwzięciem naukowym, którego rezultatem jest recenzowana rozprawa, kierowały wyznaczone przez Autora cele, wśród których za podstawowy uznać należy uzupełnienie dotkliwej luki w badaniach nad budownictwem organowym w diecezji tarnowskiej. Autor dysertacji postawił pytania o obecny stan instrumentarium, o cechy budowy organów, krytycznie odniósł się do zastanych, niepozbawionych zafałszowań, przekazów na ten temat, wymagających niejednokrotnie istotnych korekt, podjął też ocenę wartości instrumentów z perspektywy ewentualnego zachowania danego egzemplarza, czy przydatności instrumentów do wykonywania określonego typu muzyki.

W okresie dziesięciu lat od rozpoczęcia badań Doktorant sporządził, czego nie da się przecenić, pełną inwentaryzację instrumentów na terenie diecezji tarnowskiej, szczególną uwagę koncentrując na budownictwie organowym w latach po 1945 roku do roku 1992. Wyznaczenie dolnej granicy czasu wydaje się oczywiste, zaś górną granicę badanego okresu Autor uzasadnił transformacjami administracyjnymi w diecezji tarnowskiej, warunkowanymi zmianami jej granic. Generalnie, w centrum zainteresowania Doktoranta znalazły się zatem instrumenty reprezentujące przede wszystkim okres PRL-u – specyficzny i trudny pod wieloma względami, nieuchronnie także dla budownictwa organowego.

Wysokie zróżnicowanie poddanych badaniu instrumentów, co w przypadku organów jest zjawiskiem naturalnym (nie ma dwóch identycznych egzemplarzy – podkreśla Autor, o czym decyduje miejsce i czas powstania instrumentu, preferencje i indywidualne możliwości osoby budowniczej, a także pozostające do dyspozycji zasoby finansowe), dało podstawy do przyporządkowania badanym instrumentom dystynkcji stylistycznych, określenia ich przynależności do danego kierunku stylistycznego (ew. szkoły), sprecyzowania możliwości repertuarowych zależnych wszakże od specyfiki danego instrumentu. Ta zaś, co jasno wynika z rozważań Doktoranta, ujawnia się na poziomie cech konstrukcyjnych instrumentu (typy traktury, wiatrownice), na poziomie jego walorów brzmieniowych (zależnych m.in. od spektrum możliwości wydobywania dźwięku i generowania barw), wreszcie – cech wizualnych instrumentu (architektonika, dekoracyjność szaf i prospektów organowych). Biorąc wymienione elementy pod uwagę Doktorant podjął próbę wyznaczenia tendencji stylistycznych w budownictwie organowym diecezji tarnowskiej, które okazały się dominujące w kolejnych etapach/fazach okresu 1945-1992. Wskazał On na:

- tendencje postromantyczne właściwe dla fazy 1945-1964 („Instrumenty [...] charakteryzują się zdecydowanie romantycznym sposobem układania dyspozycji i brzmienia”, [t. I, s. 226];

- „czas przełomu”, lata 1965-1977, znaczony współistnieniem przeciwstawnych tendencji: z jednej strony zwrotem „w kierunku neobaroku” [t. I, s. 226], a z drugiej „twórczą kontynuacją fazy poprzedniej” [t. I, s. 226];
- „przejawy neobaroku”, lata 1977-1992, sygnowane pojawieniem się „pierwszych nowoczesnych organów mechanicznych w diecezji tarnowskiej” (Nowy Sącz-Zawada, kościół pw. Matki Bożej Bolesnej)” [t. I, s. 226].

Za jedną z ważniejszych konkluzji Doktoranta uznać wypada konstatację, iż instrumenty reprezentujące diecezję tarnowską omawianego czasu nie wyróżniają się cechami szczególnymi na tle tendencji dostrzeganych w budownictwie organowym w tym samym okresie w innych regionach w Polsce. Spostrzeżenie to pozwoliło Doktorantowi na wyprowadzenie słusznego, końcowego wniosku, iż nie można stwierdzić „istnienia tarnowskiej szkoły organmistrzowskiej” [t. I, s. 228].

Pewien niedosyt w odniesieniu do tej części dysertacji pozostawia jednak kwestia natury ogólniejszej – kierunków stylistycznych w budownictwie organowym w ogóle. Czy badania w taki sposób sprofilowane, tak ukierunkowane były wcześniej prowadzone? Skąd płynęły inspiracje dla Autora by ująć temat w zaproponowany sposób?

W sferze orientacji metodologicznej Autor wykazał znajomość metod i umiejętność ich właściwego doboru. Zaproponował podejście komplementarne, które zagwarantowało osiągnięcie wyznaczonych celów. Doktorant zaadaptował swoiście integralną, stosowaną w etnografii, wielokontekstową metodę Kazimierza Dobrowolskiego (etnologa i socjologa), przejął również uniwersalne elementy, popularnej w badaniach nad dziełem muzycznym, metody interpretacji integralnej Mieczysława Tomaszewskiego, uwzględniając *per analogiam*: genezę dzieła (przyczyny i konteksty powstania organów), proces tworzenia dzieła (proces budowy i cechy konstrukcyjne organów), po recepcję dzieła (w szerokim rozumieniu funkcjonowania gotowego „produktu”). Sytuacja badawcza wymagała ponadto zastosowania metod/narzędzi takich jak m.in. porównanie obiektów (komparatystyka), umożliwiające dokonanie rozstrzygnięć gdy trudne lub niemożliwe do ustalenia okazały się dane dotyczące np. daty powstania instrumentu czy osoby budowniczego, podobnie – zastosowanie metody progresywnej pozwoliło na „nałożenie” prawidłowości odkrytych podczas badania (analizy) obiektu bogatego w źródła na obiekt ubogi w źródła [por. t. I, s. 26]. Metodę katalogowania organów, sposób ich opisu za pomocą odpowiedniego doboru danych katalogowych Paweł Pasternak wzorował na pracach innych autorów zrealizowanych

pod kierunkiem dr. hab. Marcina Łukaszewskiego na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Swoje dociekania, co istotne, Doktorant osadził w szerokim kontekście historycznym i kulturowym, odnosząc się do wydarzeń w regionie i kraju niepozostających bez wpływu na budownictwo organowe.

Praca jest poprawnie skonstruowana. Jej odbiorca, stopniowo, zgodnie z regułą wynikania, przeprowadzany jest od zagadnień wstępnych, zagadnień o charakterze kontekstowym (rozdział: *Tendencje w budownictwie organowym w Europie i w Polsce w badanym okresie* [warto doprecyzować już w tytule rozdziału o jakiego typu tendencje chodzi], rozdział: *Rodzaje inwestycji organmistrzowskich i przyczyny ich podejmowania*), stanowiących właściwe podłoże, punkt odniesienia dla zagadnień szczegółowych, wypełniających kolejne rozdziały dysertacji (m.in. rozdział *Twórcy i ich zaplecze warsztatowe*, rozdział *Cechy konstrukcyjne, brzmieniowe i wizualne badanych organów*), z „apogeum” w tomie II dysertacji (Aneksy A i B) stanowiącym rzetelnie udokumentowany katalog dzieł organmistrzowskich powstałych w latach 1945-1992 w diecezji tarnowskiej z uwzględnieniem jednego instrumentu pochodzącego z tego samego okresu, który został – jak wyjaśnia Autor pracy – translokowany na teren diecezji tarnowskiej [t. II, s. 13]. W syntetycznej końcowej części dysertacji, zawierającej wnioski, Autor określił jakość przebadanych organów (przyjmując za kryterium: stan zachowania instrumentu, firmę organmistrzowską je tworzącą, użyteczność koncertową instrumentu), wskazał na przejawy „postępowości” i „konserwatyizmu” organmistrzów – twórców instrumentów należących do diecezji tarnowskiej, które reprezentują trzy wyróżnione przez Doktoranta fazy badanego okresu, zaproponował periodyzację dziejów budownictwa organowego w diecezji tarnowskiej (notabene ten paragraf winien, jak się wydaje, poprzedzać wcześniejszy nawiązujący do wskazanych w nim trzech faz), wreszcie – Doktorant wyróżnił „obiekty o szczególnym znaczeniu dla budownictwa organowego” w diecezji tarnowskiej. W tej samej części pracy Doktorant zgłosił, zasługujący na uwagę, postulat: „Szczególnie ważne jest, aby dokumentować na bieżąco procesy zachodzące w naszych czasach, aby dla potomnych dostępne były spójne i kompetentne relacje” [t. I, s. 228].

Pracę dopełniają, przyporządkowane do obydwu tomów, bibliografia i indeksy (topograficzno-rzeczowy oraz osób i firm organmistrzowskich). Imponująca co do jakości i liczby wymienionych materiałów bibliografia uwzględnia podział na źródła (Doktorant zalicza doń wyłącznie archiwalia) i w domyśle – opracowania (w tym: monografie jednego autora,

artykuły w monografiach wieloautorskich i czasopismach, materiały encyklopedyczne, materiały opublikowane w Internecie), nadto – druki ulotne i materiały niepublikowane w postaci prac promocyjnych (doktorskich, magisterskich, licencjackich, seminaryjnych) oraz relacje ustne. Wydaje się, iż zaproponowany porządek bibliografii większą przejrzystość metodologiczną zyskałby, gdyby „źródła” Autor potraktował szerzej zaliczając doń archiwalia (tak, jak to uczynił), ale także: relacje ustne, druki ulotne czy nawet część materiałów prasowych i internetowych. Dla zachowania spójności kryteriów proponowanej typologii, a także ze względu na charakter (specyfikę) wymienionych przez Doktoranta materiałów wskazane byłoby wyróżnienie w ramach bibliografii działu „opracowania” („źródła i opracowania” to wszakże metodycznie para nierozzerwalna). Pewne zastrzeżenia budzi zbyt ogólny opis bibliograficzny zastosowany w odniesieniu do materiałów encyklopedycznych, słownikowych, np. Witek Józef, *Encyklopedia miasta Mielca*, tom 2, Mielec 2008. [t. I, s. 248] Wskazane jest wprowadzenie do opisu nazwy hasła bądź haseł z tej encyklopedii pochodzących (tych – rzecz jasna – które pozostawały w centrum zainteresowania Doktoranta) wraz z autorem ich opracowania i redaktorem publikacji; na ogół do opisu bibliograficznego dodaje się również zakres stronic, na których dane hasło czy artykuł (jako rozdział w monografii wieloautorskiej) się znajduje. Skorygowania wymaga też nieuzasadnione sygnowanie tą samą literą „D” dwóch wyróżnionych działów bibliografii: „Prace doktorskie, magisterskie, licencjackie i seminaryjne” oraz „Prasa” [t. I, s. 252, 254; t. II, s. 260, 261], choć tę usterkę prawdopodobnie zaliczyć wypada do błędów tzw. literowych.

Praca jest bardzo staranna. Język wypowiedzi, styl pisarski Doktoranta, nie budzi zastrzeżeń. Dysertacja nie jest jednak, co naturalne, pozbawiona pewnych usterek redakcyjnych, np. w t. I, na s. 21 zastosowano rozłączną pisownię imięstowu czasownikowego „nie będące” zamiast „niebędące”; w t. I, na s. 28 Autor napisał: „Rozdział drugi jest próbą odmalowania problematyki budownictwa organowego w Europie i w Polsce [...]” – sugerowałabym w miejsce dość niefortunnego sformułowania „próbą odmalowania” rozważenie zamiany na „próbą naświetlenia...”; w t. I, na s. 227 niezrozumiałe pozostaje zastosowanie kursywy dla określenia *barokizowania* – taki gest zaciera jednoznaczność kryteriów przyjętych przez Autora dla użycia tego rodzaju wyróżnienia tekstu (właściwym byłby tu cudzysłów); w t. I, na s. 228 w tok wywodu wkradła się usterka wywołująca wrażenie niejasnego przekazu. Czytamy bowiem: „Mimo dołożenia starań przez autora, aby

wykorzystać wszelkie dostępne źródła, nie oznacza to, tematu powojennego budownictwa organowego w diecezji tarnowskiej nie można uznać za wyczerpany”.

Podsumowanie

Recenzowana dysertacja podejmuje temat ważny i aktualny, jest jego rzetelnym opracowaniem, stanowiącym – bez wątpienia – wielce znaczący wkład do prowadzonych w Polsce badań w dziedzinie organologii.

Działalność Doktoranta

Zaprezentowane przez Pana Pawła Pasternaka *dossier* pozwala skonstatować jego aktywność naukową, artystyczną oraz dydaktyczną.

Na szczególne wyróżnienie zasługuje działalność naukowa Doktoranta, której materialnym efektem jest imponująca liczba ponad 20 publikacji, w tym książka *Organy i ich twórcy na obszarze Ziemi Sąddeckiej* (Nowy Sącz 2018), zrecenzowana przez prof. dr. hab. Jerzego Rajmana z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (recenzja opublikowana w kwartalniku „Muzyka” 2019 nr 2, ss. 154-162). Między Autorem książki a recenzentem wywiązała się interesująca merytorycznie dyskusja, w której Autor książki przekonująco argumentuje swoje stanowisko (por. *Odpowiedź...*, „Muzyka” 2020 nr 3, ss. 179-184). Pozostałe publikacje autorstwa Pana Pawła Pasternaka to artykuły tematycznie wpisujące się w główny nurt zainteresowań Autora, czyli w obszar organologii. Większość z nich (14) ukazała się w piśmie organistów diecezji tarnowskiej „Hosanna”, z którym Autor systematycznie, od lat, współpracuje, inne wydane zostały jako rozdziały w monografiach wieloautorskich (Warszawa 2015, Gdańsk 2015, 2016, Poznań 2017, Opole 2017, Tarnów 2017).

Działalność naukowa Doktoranta obejmuje również udział w konferencjach naukowych, które niejednokrotnie powołane zostały z inicjatywy Doktoranta, by wymienić: cykl konferencji *Organy i Ludzie*, czy konferencje organologiczne w ramach Dni Cecyliańskich w Tarnowie. Tematyka wystąpień Pana Pawła Pasternaka dotyczyła na ogół zagadnień związanych z głównym przedsięwzięciem badawczym, którego zwieńczeniem jest przedstawiona dysertacja doktorska, ale także, w kilku przypadkach, podejmowane tematy przekraczały, poszerzając równocześnie, zakresy w niej wyznaczone. Łącznie, do roku 2017, Doktorant wziął udział w dziewięciu konferencjach, zorganizowanych w: Tarnowie (2017), Krakowie (2017), Bydgoszczy (2017), Gdańsku (2017), Olsztynie (2017), Opolu (2017), Wrocławiu (2016). Wśród ośrodków, w których odbyły się konferencje wymienić należy:

Akademii Muzyczną w Gdańsku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Wrocławski.

Dorobek naukowy Doktoranta poszerzają podejmowane przez niego zadania redakcyjne.

Paweł Pasternak jest stałym redaktorem działu pod nazwą *Organy diecezji tarnowskiej* w czasopiśmie *Hosanna*, ponadto ma na swoim koncie redakcję książki (monografia wieloautorska) zatytułowaną *Wokół nowych organów kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tarnowie* (Tarnów 2017).

Podsumowanie

Przedstawiony przez Doktoranta dorobek naukowy znacznie przekracza wymagania stawiane doktorantom i jak najlepiej rokuje naukowemu rozwojowi Pana Pawła Pasternaka.

Konkluzja:

Z satysfakcją stwierdzam, iż zarówno zawartość merytoryczna jak i strona formalna przedstawionej rozprawy wywołują przekonanie, iż rozprawa mgr. Pawła Pasternaka nie tylko spełnia wymagania nakładane na prace doktorskie, określone w art. 13 ustęp 1 Ustawy z dnia 14.03.2003, ale zasługuje na przyznanie jej wyróżnienia.

Wnoszę do Rady Dyscypliny Artystycznej Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów procedury przewodowej.

